

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЄЮ

УДК 37.013.42

Харченко Л. П.

СПІВРОБІТНИЦТВО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ІЗ СІМ'ЄЮ

У роботі соціального педагога значне місце посідає робота із сім'єю. Вона є важливою й актуальною, адже на розвиток та формування розумових, духовних, фізичних якостей дитини здебільшого впливають батьки. Соціальний педагог є помічником, консультантом та другом батьків у вихованні дитини.

Проблемою роботи соціального педагога із сім'єю займалися вчені А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Бочаров, В. Гуров, Л. Селюкова, С. Карклін, В. Малишева, О. Прихожан, І. Толстих, І. Гребенніков, О. Дубровський.

Сьогодні школа не може диктувати батькам тільки свої умови й не зважати на їхню думку з приводу освітньої програми, якості навчання, компетентних учителів та інших проблем шкільного життя. Крім того, зрозуміло, що багато освітніх завдань школі поодиночі не вирішити, особливо в галузі етичного виховання й попередження асоціальної поведінки школярів.

Спільно з батьками й лише в співдружності з ними соціальний педагог може вирішити такі педагогічні проблеми:

- вибір освітньої програми для дитини;
- мотивація навчання, інтересів, життєвих планів дитини;
- формування інтересів і ціннісних орієнтації у сфері культури, дозвілля;
- виявлення причин відставання дитини в навчанні, її пасивності в пізнавально-розвивальних справах класного колективу;
- виявлення обдарованості й розвиток здібностей дітей;
- досягнення учнем сприятливого статусу в класному колективі;
- попередження асоціальної поведінки дітей і підлітків;
- спільна діяльність у важкі періоди розвитку дітей і в кризовий період дорослішання;
- сумісна турбота про здоров'я дітей;
- попередження й подолання конфліктів з однолітками й дорослими;
- формування життєвих планів і вибір професії;
- створення в школі сприятливого освітнього середовища, здорового етично-психологічного клімату.

Цей перелік може бути доповнений відповідно до місії й місця розташування освітньої установи. Визначаючи стратегію співпраці з сім'ями учнів, керівникові школи важливо сформулювати ключові ідеї в цьому напрямі діяльності школи. Прикладами цих ідей можуть слугувати такі:

1. Директор і його команда повинні усвідомлювати місію сучасної школи – не тільки давати дітям освіту, але й активно впливати на самоосвіту й мотивацію постійного поповнення знань.

2. Шкільна освіта перестала бути монопольною й самодостатньою, вона – не єдине джерело знань сьогодні. Співпраця з батьками, їхня оцінка якості освітнього процесу й рівня освіти дітей повинні братися до уваги й не бути джерелом конфліктів і опозиції школи й батьків, а навпаки, має бути стимулом педагогічної рефлексії.

3. Можливість вибирати освітню установу батьками й дітьми повинна спонукати колектив до самовдосконалення з урахуванням думки батьків про якість освітнього процесу.

4. Багато батьків активно прагнуть до педагогічної самоосвіти, рівень педагогічної компетентності частини батьків значно зростає. Це потрібно враховувати, вибудовувавши стратегію співпраці соціального педагога з батьками.

Т. Шамова у книзі «Управління освітніми системами» відзначає кілька показників оцінки якості виховного процесу:

- високий рівень цілісності системи: наявність і якість цілей, змісту, основних виховних форм, сучасних технологій, необхідні умови й вимірники процесу та його результатів;
- наявність інновацій у виховному процесі: система розвивається за рахунок інновацій;
- використання сучасних виховних технологій;
- демократичний стиль управління, розвинена система учнівського самоврядування;
- гуманістичні взаємини в колективі;
- використання у виховному процесі зовнішніх соціокультурних центрів і природного середовища;
- взаємодія й співпраця школи та батьків;
- відстежування результатів виховання [1].

Зупинимося на об'єктивних труднощах досягнення виховної взаємодії соціального педагога й сім'ї. Основних таких труднощів три.

1. *Відсутність єдиних етично-педагогічних позицій.* Можна спробувати провести в своїй школі мікродослідження: поставити перед батьками й учителями одного класу або одній паралелі запитання: що вас найбільше турбує в характері й поведінці вашого сина (дочки)? Оскільки йдеться про одних і тих саме дітей, можна припустити, що відповіді вчителів і батьків на це запитання будуть дуже близькими за змістом. Проте практика показує дуже великий розрив у моральних установках школи й сім'ї. Батьків учнів сьомих класів, наприклад, найбільше турбують такі якості характеру й поведінки своїх дітей, як неорганізованість, непосидючість, підвищена збудливість, відсутність інтересу до навчання, грубість, слабовілля. Звернемо увагу, що в цьому переліку фактично відсутні категорії етичного й духовного плану, а у відповідях учителів, які навчають і виховують тих саме дітей, ці категорії явно переважають. Педагоги більшу увагу звертають на пошану до оточення, працьовитість, дбайливе ставлення до природи, милосердя, чесність. Результати цього мікродослідження підказують важливий напрям у професійній діяльності соціального педагога – зближення духовних і етично-педагогічних позицій школи й сім'ї. Шляхи тут можливі різні: педагогічний всеобуч, індивідуальна робота з сім'ями, групові бесіди й консультації, спільна позаурочна діяльність учнів і батьків. Про них ми докладніше будемо говорити далі.

2. Друга трудність полягає в тому, що *батьки чекають від педагогів постійної кваліфікованої допомоги у вихованні й розвитку дітей.* І в цьому вони цілком мають рацію. Щоб уявити, як школа на практиці виконує цю важливу соціальну функцію, поставимо собі кілька запитань: Чи завжди ми уважні до своїх учнів і їхніх батьків?; Чи часто поради вчителів і керівників школи бувають цілком професійними й конкретними?; Чи не мають вони зазвичай дуже загальний і повчальний характер?; Які почуття переживають батьки й матери «важких» дітей, коли класний керівник закінчує неприємну бесіду з ними словами: «Не знаю, що з вашим сином робити?».

3. Серйозною трудностю у взаємодії школи й сім'ї є *батьківська любов*. У житті вона виявляється найчастіше в тому, що батьки прагнуть захистити свою дитину від усього несприятливого, що може з нею відбутися, зокрема й у школі. Будь-яка негативна дія або бездіяльність (реальна або уявна), недоброзичливість, байдужість або нетактовність педагога, відсутність у школі комфортних умов і турботи дорослих про дітей викликає в батьків незадоволене, негативне ставлення до школи. З іншого боку, позиція батьків щодо дітей часто вкрай суб'єктивна, особливо в складних і конфліктних ситуаціях. Річ у тому, що ставлення батьків до вчителів формується значною мірою через погляди й настрої школярів. Проте оцінка учнів різних шкільних ситуацій не завжди буває доволі об'єктивною, оскільки в їхньому сприйнятті переважають емоції. Дитина, навіть розуміючи обґрунтованість дій учителя, нерідко представляє їх у негативному плані. Ця обставина стимулює соціального педагога не тільки підвищувати етичну обґрунтованість і переконливість своїх дій в спілкуванні з учнями, але й укріплювати особисті контакти із сім'ями їхніх вихованців.

Основними правилами в спілкуванні соціального педагога з батьками можуть стати такі: 1) не допускати відносин командування й підпорядкування; 2) будувати спілкування на основі співпраці й взаєморозуміння, не наказувати, а переконувати й радити.

Таким чином, організовуючи виховну взаємодію з сім'єю, соціальний педагог вирішує три основні завдання:

- створює в школі комфортні умови для розвитку особистості дитини;
- досягає етично-педагогічної й духовної єдності з батьками;
- формує з ними відносини співпраці, взаємної пошани й довіри.

Директор освітньої установи може допомогти соціальному педагогові спроектувати роботу щодо взаємодії з батьками. Сам директор від цієї роботи не усувається: він визначає стратегію роботи школи в цьому напрямі, він головний ідеолог школи, що розвивається. Алгоритм дій з розробки напрямів співпраці з батьками представлений у наведеній нижче послідовності:

1. Соціальний педагог обговорює цілі співпраці з батьками, з класними керівниками, з керівниками методичних об'єднань.

2. До початку будь-якого обговорення соціальний педагог повинен сам мати власні відповіді на запитання: Чи є в школі, у класах удалий досвід співпраці з сім'єю (види спільної діяльності, форми, що вирішуються спільно, педагогічні проблеми, результати)? У яких випадках і чому взаємодію з батьками встановити не вдається? Що може дати взаємодія сім'ї і школи дитині? У чому полягає передбачуваний результат? Яка педагогічна користь співпраці школи й сім'ї? Матеріал для відповіді на поставлені запитання соціального педагога можна отримати різними способами: шляхом відкритої дискусії між учителями (не таємниця, що серед педагогів є прихильники думки, що батьки заважають), методом анкетування. Проте анкетування стали настільки традиційним збором інформації, що вчителі вважають за краще через зайнятість відписуватися скупими, формальними, стереотипними, малоінформативними відповідями. Більш трудомісткою є форма усної співбесіди, коли можна уточнити деякі важливі думки, побачити емоційну реакцію співбесідника, отримати розгорнену думку. Батькам доцільно запропонувати запитання в письмовій формі з проханням: відповісти на запитання про форми взаємодії сім'ї й школи; отримати інформацію, що турбує батьків про проблеми навчання; про хвилювання, яке зазнають батьки з приводу своєї педагогічної освіти.

3. Отриманий матеріал повинен бути аналітично оброблений (соціальний педагог, досвідчений класний керівник, керівник методичного об'єднання, заступник директора).

4. На підставі аналітичної обробки формулюється мета організації ефективної взаємодії з батьками, наприклад: «Створення найбільш сприятливих умов для освіти й розвитку дітей, де взаємодія школи й сім'ї постає як найбільш сприятлива умова» або «Забезпечення взаєморозуміння й односпрямованості прагнень школи й сім'ї в розвитку особистості дитини».

5. Загальна для всього колективу мета повинна бути представлена в конкретних завданнях діяльності. При цьому завдання мають бути діагностичними, тобто такими, що перевіряються в планованому результаті. Мета може залишатися довготривалою, а завдання, пов'язані зі здійсненням мети, можуть бути різними за терміном, ступенем труднощі, способом реалізації, суб'єктом діяльності.

6. Відповідно до завдань визначається зміст взаємодії сім'ї й школи. Він передбачає види спільної діяльності й зміну видів діяльності залежно від дорослішання школяра. Можна пропонувати різні види спільної діяльності: освітньо-просвітницьку, художньо-естетичну, господарсько-трудова, організаційну, профорієнтацію, дозвіллєву, спортивну. У кожному виді спільної діяльності необхідно визначити учасників.

Для компетентного здійснення проекту взаємодії з батьками доцільно створити консультативну службу, де вчителі та класні керівники могли б отримати поради, методичну допомогу. Проект взаємодії повинен включати й діагностичні методики за оцінкою результативності цієї діяльності.

Соціальний педагог разом з класним керівником є посередником між учителями й батьками.

Іноді керівники методичних об'єднань вважають, що основне завдання методичного об'єднання вчителів – займатися розробкою освітніх програм або видів атестації. Але функція методичного об'єднання – методичний супровід освітнього процесу, який містить і грамотну взаємодію з головними союзниками школи – батьками учнів.

Основні напрями діяльності методичних об'єднань із сім'єю:

1. *Інформаційно-просвітницький*. Яку інформацію може повідомити вчитель, у якій має потребу сьогодні сім'я? Інформаційно-просвітницький вид роботи припускає інформування батьків про нові навчальні предмети, а також форми й види додаткової освіти. Інформація про нові навчальні предмети включає: поради з вивчення змісту нового навчального курсу, повідомлення про форми атестації учнів, про критерії оцінок, про вимоги до домашніх завдань і способів їх виконання, про норми ведення зошитів і оформлення залікових робіт. У кожного вчителя повинна бути чітка інформація про ці питання; усе це має бути обговорено й затверджено на методичному об'єднанні. Інформація про види й форми додаткової освіти стосується розкладу роботи гуртків і факультативів, позашкільних форм поглибленого опанування знань (перелік організацій і установ, у яких дитина може розвивати свої інтереси й здібності з предмета або освітньої галузі). Форми доведення інформації до батьків можуть бути різними. Це й виступ учителів на класних батьківських зборах, на зборах батьків паралельних класів учнів (на початку року, а також при зміні вчителя) та інформаційні бюлетені, вісники, листи.

Просвітницька робота з батьками полягає в організації навчального процесу в школі. Вона буває необхідна після того, як обговорена й затверджена концепція розвитку школи, коли школа включилася в районний, міський або міжнародний освітній проект, коли прийняті завдання реалізації індивіду-

ального освітнього маршруту школи. Форми такої освіти, крім названих вище, припускають індивідуальні консультації. Напевно, розраховувати на те, що батьки «хлинуть» на ці консультації, не варто. Але не можна й заперечувати, що є чимала група батьків, які щиро зацікавлені в освіті дитини, здатні надати їй змістовну допомогу. Питання, які доцільно обговорити з батьками під час цих консультацій, такі: виховання пізнавального інтересу до предмета; джерела й розвиток здібностей, види обдарованості дітей; участь батьків в наданні допомоги дитині. Зібрані матеріали стануть гарною ілюстрацією не тільки проблем учнів, але й певним показником роботи вчителя: якщо значна частина дітей завдає клопоту одного типу, це означає, що справа не тільки в школярах. Це сигнал учителеві про те, що він у чомусь помиляється. Усі ці проблеми можуть бути предметом обговорення й аналізу методичного об'єднання, щоб будь-який учитель з розумінням і професіоналізмом міг провести відповідну консультацію. Істотним елементом зустрічей з батьками є різні виставки: зразків навчальної продукції, завдань зразкових учнів на олімпіаді, зразкових завдань на випускних або вступних іспитах до ВНЗ.

2. *Організаційно-діяльнісний* – напрям, яким курирує соціальний педагог. У процесі реалізації цього напрямку відбувається проведення відкритих уроків для батьків; проведення сумісних уроків для батьків і дітей одночасно (як варіант – проведення уроку батьками, звичайно, за умови відповідної їх підготовки); організація творчих звітів дітей з предмета (на наочних тижнях, за підсумками роботи наочного гуртка, у дні науки, дні мистецтва); організація консультацій з предметів, вивчення інформаційних і медико-педагогічних запитів батьків.

Плануючи діяльність школи, соціальному педагогові в роботі з батьками слід урахувати: по-перше, дані діагностики (про склад батьків, їхній віковий, соціальний, освітній, професійний статус), рівень компетентності батьків і педагогічних кадрів, характер взаємин між вчителем і батьками, між батьками й дитиною в сім'ї, між вчителем й дитиною в класі; по-друге, особливості школи і склад учнів (їхні індивідуальні особливості, схильності, цінності); по-третє, ресурсне забезпечення школи (матеріально-технічне, кадрове, методичне).

Соціальний педагог разом з класними керівниками є ключовою фігурою у взаємодії з батьками. Класного керівника треба не тільки інформувати, але й уміло стимулювати до саморозвитку.

Що ж ускладнює діяльність соціального педагога в роботі з батьками? Самі вони відповідають на це запитання так: «не докличешся в школу», «не можу зацікавити», «не приходять на збори», «мало методичної літератури з роботи з батьками».

Основні причини перешкод соціального педагога в роботі з батьками, імовірно, у невідповідності випускника педагогічного ВНЗ до взаємодії з батьками, у відсутності адресної допомоги, чітких порад, рекомендацій у переважанні декларативного, а не практичного характеру спілкування з батьками, дії на батьків, а не взаємодії з ними. Звідси в батьків прагнення якомога рідше мати справу із соціальними педагогами. Ті дослідження, що проводяться учнями, показали, що у 18 % соціальних педагогів є постійний контакт з батьками, у 24 % з них цей контакт мав випадковий характер, в останніх не було контактів зовсім.

У діяльності соціальних педагогів щодо класних керівників виразними є два напрями. Вони пов'язані з підвищенням науково-теоретичної інформованості й наданням організаційно-методичної допомоги класним керівникам.

Назвемо деякі теми, які можуть стати предметом обговорення в співдружності соціальних педагогів і класних керівників. Насамперед, актуальна тема «Особливості сучасної сім'ї». Сім'я динамічна, а зараз вона зазнає інтенсивних змін. Знання їх – важлива умова визначення меж взаємодії з батьками. Необхідні знання про те, як налаштувати батьків до спілкування, адекватно сприймати й розуміти їх, рефлексувати, дотримуватися етики спілкування. Формою роботи може поставати груповий семінар для класних керівників, які працюють з учнями певної вікової групи, проблемний семінар для всіх вихователів, індивідуальні консультації, круглий стіл. У межах цих форм бажано передбачити огляд новинок психолого-педагогічної літератури, обговорення статей періодичного друку, створення інформаційного банку педагогічного досвіду роботи з батьками.

Важливим напрямом роботи є надання реальної, професійної, практичної допомоги класним керівникам, наприклад, з питань методики підготовки батьківських зборів. Соціальний педагог може орієнтувати вчителів на продуману попередню підготовку до перших батьківських зборів. Ця підготовка включає ознайомлення й ухвалення цільової установки школи в роботі з батьками, бесіду з учителями, які викладають у класі, зустрічі з батьківським комітетом, підготовку запрошень і бланків анкет для батьків, проведення цікавої виховної справи з дітьми (визначає позитивний емоційний фон зборів). Особливе значення в підготовці до перших зборів має педагогічний імідж класного керівника: одяг, зачіска, манера спілкування, мова.

Збори починаються в точно призначений час з вітального звернення до батьків. Класний керівник розкриває завдання й особливості майбутнього навчального року, інформує батьків про нові навчальні предмети, про нових учителів (запрошує, якщо це можливо для знайомства вчителів провідних дисциплін), знайомить з основними вимогами до рівня знань і умінь, коментує розклад уроків, оголошує дні й години зустрічей з викладачами, психологом. Класний керівник розповідає про роботу шкільної бібліотеки. Далі обговорюється участь батьків у спільній позакласній діяльності (екскурсії, походи, свята, змагання). Надаються вимоги до зовнішнього вигляду, повідомляється про організацію харчування дітей, медичного обслуговування, робота груп продовженого дня.

Соціальний педагог присутній на цих зборах, оскільки він заздалегідь розробляє й проводить анкету з батьками.

На перших зборах батьки заповнюють анкету, зміст якої визначив соціальний педагог, він повинен мати первинну інформацію про сімейне виховання, про можливості батьків в спільній діяльності з дітьми, про утруднення у вихованні сина або дочки. На цих зборах зазвичай заслуховується звіт батьківського комітету класу і обирається його новий склад. У результаті батьківських зборів проводять обмін думками між соціальним педагогом і класним керівниками, що вдалося, що не вийшло й чому.

У центрі уваги соціального педагога можуть бути тематичні батьківські збори. Батьків ніхто не навчав, як треба виховувати дітей. Для цього передусім визначається коло питань, що цікавлять сьогодні сім'ю. Затребувані теми: «Чому батьки й діти не завжди розуміють один одного», «Як виховувати в сім'ї дівчинку, хлопчика?», «Як зберегти батьківський авторитет?», «Як попередити шкідливі звички?», «Що означає любити дитину?»

Організуючи збори, слід мати на увазі, що вони повинні:

- бути спрямовані на досягнення певної мети;
- відповідати запитам та інтересам батьків;

- мати чітко позначений практичний характер (програму дій батьків, яку реально здійснити);
- проводитися у формі діалогу, а не монологу;
- бути конфіденційними в плані оголошення невдач дітей у навчанні, прорахунків батьків у вихованні;
- припускати дотримання такту, шанобливого ставлення до батьків, берегти їхній і свій час.

Класні керівники разом із соціальними педагогами вивчають і узагальнюють досвід роботи з батьками, готують практичні матеріали, повідомлення для педагогічних читань, оформляють виставки, інформаційні стенди, огляди літератури.

У річному плані роботи соціального педагога важливо мати розділ «Допомога класним керівникам щодо взаємодії з батьками». Зміст його визначається особливостями школи, складом класних керівників, практичною спрямованістю справ, їхньою спадкоємністю й реальністю виконання.

Отже, у сучасних умовах, коли на сім'ю покладена вся відповідальність за виховання й зміст дітей, важлива допомога соціального педагога адміністрації школи, учителями, класним керівникам в організації співпраці школи із сім'єю.

Література

1. **Управление** образовательными системами / Т. И. Шамова, П. И. Третьяков, Н. П. Капустин. – М. : Просвещение, 2002. – 327 с.

2. **Богословская В. С.** Школа и семья: конструктивный диалог / В. С. Богословская. – Мн. : Беларуская навука, 1998. – 171 с.

* * *

Харченко Л. П. Співробітництво соціального педагога із сім'єю

У статті проаналізовано спільні для соціального педагога і батьків педагогічні проблеми, чинники роботи, що актуалізують проблему із сім'єю. Розкрито зміст спільної діяльності соціального педагога з методичними об'єднаннями, класними керівниками з метою підготовки їх до роботи з батьками.

Ключові слова: соціальний педагог, класний керівник, сім'я, батьки, дитина, школа.

Харченко Л. П. Сотрудничество социального педагога с семьей

В статье проанализированы общие между социальным педагогом и родителями педагогические проблемы, факторы, актуализирующие проблему работы с семьей. Раскрыто содержание совместной деятельности социального педагога с методическими объединениями, классными руководителями в целях подготовки их к работе с родителями.

Ключевые слова: социальный педагог, классный руководитель, семья, родители, ребенок, школа.

Kharchenko L. P. Cooperation of social teacher with family

The article contains the analysis of the general pedagogical issues between a social teacher and parents, as well as the factors which actualize a problem of cooperation with family. The content of joint activity of social teacher and methodical associations, classroom teacher in order to prepare them for work with parents is exposed.

Key words: social teacher, classroom teacher, family, parents, child, school.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.